

การให้ความหมายของ “คิดเป็น” โดยใช้ทฤษฎีฐานราก*

Towards the Meanings of “Kidpen:” A Grounded Theory Study

Received: September 22, 2018

Revised: February 12, 2019

Accepted: February 13, 2019

สลา สามิภักดิ์ (Sara Samiphak)**

บทคัดย่อ

วงการการศึกษาโลกต่างหันมาให้ความสำคัญกับการสอนให้นักเรียนคิด นอกเหนือจากการให้เขามีความรู้ในเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่เข้าถึงได้ง่ายบนอินเทอร์เน็ต จุดประสงค์ของการศึกษาในศตวรรษที่ 21 น่าจะเป็นการพัฒนาคนให้เต็มตามศักยภาพ ผ่านการพัฒนาทางสติปัญญาหรือการเรียนรู้ ซึ่งแน่ชัดว่าเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการคิด พัฒนาการทางด้านอารมณ์ความรู้สึก การกระทำและการแสดงออก หรือเรียกว่าการพัฒนาคนแบบองค์รวม ในบริบทวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อนเช่นในประเทศไทย เราเรียกการพัฒนานี้ว่า “คิดเป็น” อย่างไรก็ตาม ความหมายที่กล่าวข้างต้น ไม่เคยได้รับการยืนยันจากงานวิจัยใดมาก่อน ทำให้เราไม่สามารถวัดปรากฏการณ์ทางจิตที่เกี่ยวข้องกับ “คิดเป็น” ได้ บทความนี้จึงนำเสนอกระบวนการให้คำนิยามของ “คิดเป็น” โดยใช้ทฤษฎีฐานราก และใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมวิจัยเพื่อให้คำนิยามของ “คิดเป็น” ซึ่งเป็นนักคิดผู้ใหญ่จำนวน 20 คน ผลปรากฏว่า “คิดเป็น” หมายถึงเครื่องมือที่จะนำบุคคลไปสู่การพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ ซึ่งการ “คิดเป็น” นี้ ถูกหล่อหลอมและปลูกฝังจากประสบการณ์ที่ได้รับจากการเลี้ยงดูของครอบครัว เพื่อน สังคม และประสบการณ์จากโรงเรียน การหล่อหลอมจากประสบการณ์นี้ เป็นหมวดหมู่หลัก (core category) ที่มีอิทธิพลมากที่สุดต่อการ “คิดเป็น” และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ นิยามของ “คิดเป็น” ยังประกอบไปด้วยอีก 3 หมวดหมู่ คือ การพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา การค้นพบความสุขในชีวิต และการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยการค้นพบความสุขในชีวิตถูกแบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอนด้วยกัน ได้แก่ 1) การเผชิญปัญหาอย่างมีสติ 2) การเลือกวิธีการแก้ปัญหาที่เป็นประโยชน์และถูกต้อง 3) มีความมุ่งมั่นและไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค 4) มีความปีติ 5) มีความผ่อนคลาย สบาย 6) มีจิตแน่วแน่ เป็นสมาธิ และ 7) มีจิตที่เป็นกลาง ไม่เอนเอียงฝักใฝ่ฝ่ายใด “คิดเป็น” ทำให้บุคคลพัฒนาตนเองได้เต็มศักยภาพ เนื่องจากเขาจะค้นพบความแข็งแกร่งภายในของตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ทฤษฎี “คิดเป็น” นี้สามารถนำไปสู่การวัดการ “คิดเป็น” แบบองค์รวมและแม่นยำยิ่งขึ้น เพื่อแก้ปัญหาความหลากหลายในความหมายของ “คิดเป็น” ที่ทำให้เกิดการแปลความและการเข้าใจที่ไม่ตรงกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร และยังเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาการ “คิดเป็น” ในนักเรียนไทย

* บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการ งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

This article was supported by the Ratchadaphiseksomphot Endowment Fund, Chulalongkorn University.

** อาจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาการศึกษาศาสตร์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Dr., Science Education Division, Faculty of Education, Chulalongkorn University, ss3wz@virginia.edu

คำสำคัญ : “คิดเป็น” “รู้จักคิด” นิยาม ทฤษฎีฐานราก

Abstract

Globally, educational researchers have focused on teaching students to think rather than to merely absorb readily accessible content. The purpose of 21st century education is arguably to enable individuals to reach their full potential through intellectual development or learning. This certainly involves thinking, feelings, and acting—the whole human experience. In high-context cultures of Thailand, we call this “kidpen.” However, without a more precise definition of “kidpen,” it is impossible to measure meaningfully this mental phenomena. This article presents a process for formulating the definition of “kidpen” through the use of grounded theory. Interviewing, the main data collection method, used twenty adult thinkers participating in defining “kidpen.” “Kidpen” was described as a tool used in aiding personal development in order to reach one’s full human potential. “Kidpen” is nurtured and inculcated through experiences with friends, family, communities, and teachers. This core category, nurtured and inculcated experiences, was the most influential element in “kidpen” and in full personal development. The definition of “kidpen” involves three supporting categories: developing problem solving skills, discovering happiness in life, and pursuing actions affecting the well-being of the public. Seven phases to discovering happiness in life were: 1) facing problems with mindfulness, 2) selecting useful and ethically correct solutions, 3) being determined to succeed, 4) developing a feeling of rapture, 5) feeling relaxed, 6) having a concentrated, ready mind, and 7) maintaining equanimity. “Kidpen” leads to the development of full human potential as individuals find their inner strengths to serve the well-being of the differences between different interpretations of “kidpen,” and facilitates “kidpen” in students.

Keywords: “Kidpen,” “How to think,” Definition, Grounded Theory

บทนำ

มโนปพิงคมา ธัมมา มโนเสฏฐา มโนมยา แปลโดย เสฐียรพงษ์ วรรณปก ว่า “ความคิดคนเรานี้สำคัญ เราจะเป็นอย่างไร เป็นผลมาจากที่เราคิดอะไรมาก่อน” (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2546) ความคิดเป็นสิ่งสำคัญของมนุษย์ มนุษย์ทุกคนมีความคิด แต่ไม่ใช่ทุกคนรู้จักคิด หรือ “คิดเป็น” อันส่งผลให้เกิดการกระทำที่สำเร็จ

ปัจจุบัน มีการใช้คำว่า “คิดเป็น” อย่างแพร่หลายทั้งในวงการการศึกษา และในบทสนทนาในชีวิตประจำวันทั่วไป (เพ็ญลักษณ์ ภักดีเจริญ, 2556; ขวัญเรียม แก้วสุวรรณ, 2555; สรวงมณฑ์ สิทธิสมาน, 2555) โดยแทบไม่มีใครสนใจมองให้ถี่ถ้วนว่าแท้จริงแล้ว คำนี้มีความหมายว่าอย่างไร เวลาที่เราอ้างว่า “เด็กไทยคิดไม่เป็น” เราอาจสื่อไปถึงทักษะกระบวนการคิด หรือเหมารวมไปถึงความรู้ในเนื้อหาหนึ่ง หรือการตัดสินใจต่อสิ่งรอบตัวของเขา แต่ทั้งนี้ ผู้ฟัง ผู้พูด และผู้แปลความแต่ละคน อาจให้ความหมายของ “คิดเป็น” แตกต่างกันไป ตามบริบทแวดล้อมและประสบการณ์ของตนเอง

นิยามของ “คิดเป็น” จึงเป็นพื้นฐานจำเป็นที่เราต้องทราบก่อน เราต้องสามารถประเมินการคิดเป็นในนักเรียนได้ก่อน ก่อนที่จะไปสู่การพัฒนาการคิดเป็นให้เกิดขึ้นได้ บทความนี้จะนำเสนอกระบวนการให้คำนิยามของ “คิดเป็น” โดยใช้ทฤษฎีฐานราก ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์นักคิด ผู้ใหญ่ในวงการการศึกษาไทย คำนิยามมีความสำคัญในการเพิ่มความชัดเจนของความหมายของ “คิดเป็น” และมีส่วนช่วยในการประเมิน “คิดเป็น” ที่จะนำไปสู่ฐานข้อมูลสำคัญของความก้าวหน้าทางความรู้ในทางสายสังคมศาสตร์ โดยทฤษฎีฐานรากมีความเหมาะสมในการนำมาใช้ในการวางกรอบแนวคิด (conceptualization) ในการให้คำนิยามของ “คิดเป็น” เนื่องจาก “คิดเป็น” เป็นพฤติกรรมที่ซับซ้อน และยังไม่เคยมีใครนิยามและแยกแยะตัวแปรที่เป็นองค์ประกอบของมันออกมาอย่างชัดเจน ทฤษฎีฐานรากเป็นกระบวนการอุปนัย (inductive approach) ซึ่งเริ่มต้นจากแนวคิดหลักการย่อยๆ ที่เฉพาะ ที่ได้จากประสบการณ์จริง เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ ก่อนจะนำไปสู่ข้อสรุปที่เป็นทฤษฎีอย่างกว้างๆ ทฤษฎีฐานรากยังเหมาะสมในการนำมาใช้มองปรากฏการณ์เดิม ด้วยมุมมองหรือแนวคิดใหม่ๆ ที่เปลี่ยนไป (Stem, 1980)

“คิดเป็น” ได้ถูกกล่าวถึงมาตลอดระยะเวลาเกือบ 20 ปี อย่างกว้างขวางทั้งในภาษาพูด และในภาษาเขียนตามสื่อสิ่งพิมพ์ แต่ในวงการวิจัยโดยเฉพาะทางการศึกษา กลับไม่มีการให้ความหมายของคำนี้อย่างชัดเจน โดยในระยะหลังมานี้ มีเพียงการมุ่งเป้าไปที่การคิดแบบต่างๆ ตามที่ชาวตะวันตกนิยมใช้กัน เช่น การคิดวิจารณ์ (critical thinking) การคิดเชิงวิทยาศาสตร์ (scientific thinking) แต่กลับละเลยความคิดดั้งเดิม ละเลยภูมิปัญญาและวัฒนธรรมสังคมไทย หลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในคำว่า “คิดเป็น” ทำให้ผู้เขียนเห็นความสำคัญในการรื้อฟื้นคำว่า “คิดเป็น” ขึ้นมาอีกครั้ง โดยงานวิจัยนี้มุ่งเป้าไปที่การ “คิดเป็น” ของนักเรียน เนื่องจากผู้เขียนเชื่อว่าการ “คิดเป็น” ควรเริ่มต้นพัฒนาตั้งแต่วัยเด็ก

วิธีวิจัย

ทฤษฎีฐานรากเป็นวิธีวิจัยที่เข้มงวดในการทำวิจัยเชิงบุกเบิก (exploratory research) ซึ่งปัญหาการวิจัยยังไม่เคยได้รับการศึกษามาก่อน (Glaser & Strauss, 1967) ในกรณีนี้ “คิดเป็น” ยังไม่เคยได้รับการนิยามอย่างชัดเจนผ่านการวิจัยที่มีการเก็บ ตรวจสอบ และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อลงข้อสรุปมาก่อน การให้ความหมายหรือนิยามของ “คิดเป็น” เป็นเพียงความคิดเห็นของนักวิจัยทางการศึกษา ที่มีการจดบันทึกและอ้างต่อๆกันมา งานวิจัยนี้จึงเป็นการสร้างทฤษฎีขึ้นมาตามหลักฐาน แนวคิดที่มีอยู่จริง การเก็บข้อมูลตามแนวคิดทฤษฎีฐานราก (grounded theory approach) เป็นการมองหารูปแบบ (pattern) ของข้อมูล เข้าใจรูปแบบผ่านการใช้รหัส (codes) และสร้างทฤษฎีขึ้นมา (Glaser, 1998) ผู้เขียนตั้งเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง (inclusion criteria) เพื่อเชิญชวนนักคิดมาสัมภาษณ์ ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยดังนี้ คือ เป็นนักคิด ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาไทย โดย 1. เป็นอาจารย์ในระดับมหาวิทยาลัย หรือครูในระดับมัธยมศึกษา หรือเคยเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย หรือครูมัธยมศึกษา (เกษียณอายุราชการแล้ว) และเนื่องจากปลายทางสุดท้าย ผู้เขียนหวังจะพัฒนาการ “คิดเป็น” ให้เกิดขึ้นในนักเรียนผ่านรายวิชาวิทยาศาสตร์ เกณฑ์การคัดเลือกอีกประการหนึ่ง คือ 2. เป็นผู้ที่มีประสบการณ์การสอนในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ (อาทิเช่น รายวิชาเนื้อหาวิทยาศาสตร์ ไม่ว่าจะ เป็นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ หรือวิทยาศาสตร์ประยุกต์ รายวิชาวิธีวิทยาการสอนวิทยาศาสตร์ และรายวิชาวิเคราะห์หลักสูตรวิทยาศาสตร์ เป็นต้น) เป็นเวลาอย่างน้อย 5 ปีขึ้นไป หรือมีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยเป็นที่ปรึกษา หรือคลุกคลีกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการคิด การพัฒนาการคิด หรือสอน “คิดเป็น” ในรายวิชาใดก็ได้ เป็นเวลาอย่างน้อย 5 ปีขึ้นไป 3. ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยจะเป็นผู้ที่มีสติสัมปชัญญะปกติ และ 4. ยินดีให้อัดเสียงหรือจดบันทึกข้อความระหว่างการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป ข้อตกลงเบื้องต้น (primary assumptions) ของงานวิจัยนี้คือ 1. ผู้เข้าร่วมวิจัย “คิดเป็น” และเต็มใจที่จะอภิปรายถึงการ “คิดเป็น” นั้น 2. “คิดเป็น” มีความหมายเชิงบูรณาการที่ซับซ้อน ที่มากกว่าเป็นเพียงแบบของการคิด หรือวิธีคิด หลากหลายรูปแบบ ซึ่ง “คิดเป็น” นี้ มีความเฉพาะกับวัฒนธรรมและสังคมพระพุทธศาสนาของไทย ตั้งอยู่บนเป้าหมายทางจิตใจของผู้คิดเป็นสำคัญ และอาจรวมถึงการลงมือกระทำตามความคิดด้วยหรือไม่ก็ได้ งานวิจัยนี้ผ่านการอนุมัติการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคนในระดับมหาวิทยาลัย ผู้เข้าร่วมวิจัยจะถูกอ้างถึงด้วยนามสมมติ และข้อมูลที่ได้ จะถูกเก็บไว้ในคอมพิวเตอร์ หรือฮาร์ดดิสก์ไดรฟ์ที่ใส่รหัสป้องกันข้อมูลทั่วโลก

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้เขียนได้รับหนังสือแสดงความยินยอมเข้าร่วมการวิจัยจากผู้เข้าร่วมวิจัยแต่ละคน ก่อนดำเนินการเก็บข้อมูล ผู้เขียนเป็นผู้ทำการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมวิจัยด้วยตนเองทั้งหมด ในสถานที่ที่ผู้เข้าร่วมวิจัยสะดวก มีความเป็นส่วนตัวที่สามารถอัดเสียงได้ชัดเจน เช่น ร้านกาแฟที่มีคนเข้าออกไม่พลุกพล่าน เป็นต้น เพื่อให้การเก็บข้อมูลเป็นในลักษณะเปิดกว้าง การสัมภาษณ์จึงเป็นแบบไม่มีโครงสร้าง (unstructured interview) ที่มีความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนคำถามที่เตรียมไว้ ตามคำตอบของผู้เข้าร่วมวิจัย หรืออาจมีคำถามใหม่เกิดขึ้นระหว่างการสัมภาษณ์ ผู้เขียนได้เตรียมแนวคำถามการสัมภาษณ์ (interview guide) ไว้ล่วงหน้า แต่ทั้งนี้คำถามแรกที่ถูกถามในแต่ละการสัมภาษณ์ ก็ไม่ใช่คำถามเดียวกันทุกครั้ง ทั้งนี้การวางกรอบแนวคิด (conceptualization) ในการให้คำนิยามของ “คิดเป็น” ได้รับการแปลงเป็นข้อคำถามดังต่อไปนี้

1. เมื่อคุณได้ยินประโยคที่ว่า “เด็กไทยคิดไม่เป็น” คุณรู้สึกและมีความคิดเห็นอย่างไร
2. ในความคิดเห็นของคุณ “คิดเป็น” หมายความว่าอย่างไร จงยกตัวอย่าง
3. หากคุณต้องอธิบายให้ชาวต่างชาติฟังถึงความหมายของ “คิดเป็น” คุณจะอธิบายว่าอย่างไร
4. คุณ “คิดเป็น” หรือไม่ เพราะเหตุใดจึงคิดเช่นนั้น
5. คุณสามารถบอกได้อย่างไร ว่าคนๆหนึ่ง คิดเป็นหรือไม่
6. จงเล่าข้อแตกต่างระหว่างคน “คิดเป็น” และคน “คิดไม่เป็น”(มีลักษณะบ่งชี้ หรือพฤติกรรมอะไร)
7. การกระทำใด ที่ส่งผลต่อการ “คิดเป็น”
8. การสอนให้นักเรียน “คิดเป็น” ทำได้อย่างไร จงยกตัวอย่าง
9. ลองเล่าประสบการณ์ที่คุณสอนให้นักเรียนหรือนิสิตนักศึกษา “คิดเป็น” การสัมภาษณ์ในแต่ละครั้ง ใช้เวลาประมาณ 45-50 นาที โดยข้อมูลที่ได้อาจอัดเสียง และถูกนำมาถอดเทปคำต่อคำโดยกลุ่มนิสิตปริญญาตรีจากสาขาวิชาการศึกษาวิทยาศาสตร์ ดูข้อมูลประชากรของผู้เข้าร่วมวิจัยในตารางที่ 1

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการถอดเทปสัมภาษณ์ ถูกนำมาวิเคราะห์ผ่านโปรแกรม ATLAS.ti ตามแนวคิดทฤษฎีฐานราก (grounded theory approach) มีการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กัน แล้วจึงมีการทบทวนวรรณกรรมอย่างละเอียดลึกซึ้งขึ้น โดยข้อความในบทสัมภาษณ์ถูกนำมาเข้ารหัส (codes) มีการมองหารูปแบบ (pattern) ของรหัสต่าง ๆ มีการเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของข้อมูลที่ถูกเข้ารหัสเหมือนและต่างกันในแต่ละบทสัมภาษณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีการจัดทำข้อสรุปชั่วคราว (memos) ตลอดการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงแนวคิด โมโนทัศน์ หรือทฤษฎีใหม่ที่ปรากฏขึ้น และเมื่อโมโนทัศน์ที่คล้ายคลึงกันปรากฏซ้ำแล้วซ้ำอีก จะมีการนำรหัสต่าง ๆ ที่นำไปสู่โมโนทัศน์นั้น มาจัดเป็นหมวดหมู่ (categories) ซึ่งอาจประกอบไปด้วยหมวดหมู่ย่อย (subcategories) หมวดหมู่เหล่านี้ จะผ่านการตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้งจากผู้ช่วยวิจัยซึ่งเป็นนิสิตระดับปริญญาโทสาขาวิชาการศึกษาวิทยาศาสตร์ เพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือของการวิเคราะห์ข้อมูล ในกรณีที่ผู้เขียนและผู้ช่วยวิจัยมีความเห็นไม่ตรงกันและไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์ได้ตรงกัน จะมีการตรวจสอบข้อมูล (member check) กับผู้ให้สัมภาษณ์โดยตรงผ่านทางโทรศัพท์ เพื่อตีความและทำความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างผู้ให้ข้อมูลและผู้วิเคราะห์ข้อมูล โดยมีการวิเคราะห์รหัส (codes) และข้อความที่เชื่อมโยงกับรหัสนั้น (quotations) อีกครั้ง เป็นกระบวนการวนทำซ้ำ (iterative process) และแก้ไขเมื่อเกิดความสัมพันธ์ของข้อมูลใหม่ ตลอดระยะเวลาการวิเคราะห์ข้อมูล (Merriam, 1998) การวิเคราะห์ข้อมูลจะสิ้นสุดเมื่อ หมวดหมู่ต่าง ๆ เกิดการอิ่มตัว หรือไม่มีข้อมูลที่น่าไปสู่นวัตกรรมใหม่เกิดขึ้น

ตารางที่ 1 ข้อมูลประชากรของผู้เข้าร่วมวิจัย (N = 20)

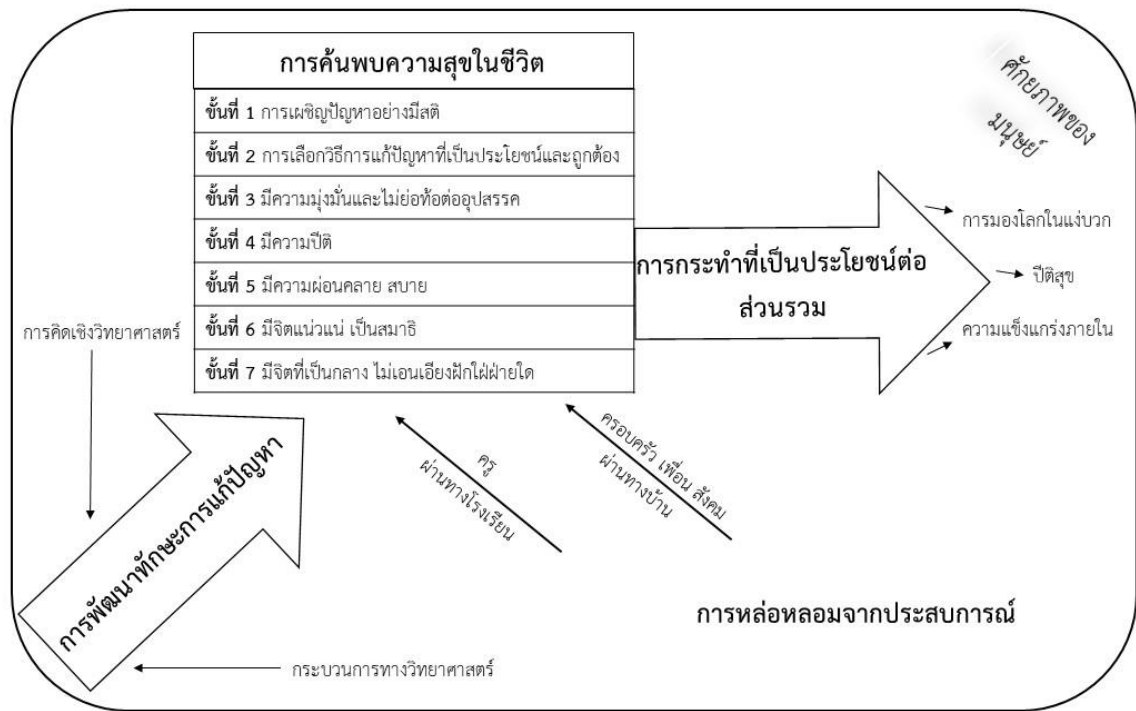
ผู้เข้าร่วมวิจัย (นามสมมติ)	อายุ	เพศ	วุฒิการศึกษา	ระดับการศึกษาที่สอน	สาขาวิชาที่เชี่ยวชาญ
พล	63	ชาย	ปริญญาเอก	อุดมศึกษา	ประถมศึกษา
ปราบ	47	ชาย	ปริญญาเอก	อุดมศึกษา	การศึกษานอกระบบ
กาย	71	ชาย	ปริญญาเอก	อุดมศึกษา	การบริหารการศึกษา
ไอ้ต	62	ชาย	ปริญญาโท	มัธยมศึกษา	การสอนเคมี
กร	31	ชาย	ปริญญาโท	มัธยมศึกษา	การสอนฟิสิกส์
นน	61	ชาย	ปริญญาโท	มัธยมศึกษา	การสอนศิลปะ
ป้อม	70	หญิง	ปริญญาเอก	อุดมศึกษา	การศึกษานอกระบบ
ฝั่ง	43	หญิง	ปริญญาเอก	อุดมศึกษา	การสอนเคมี
โหน่ง	36	ชาย	ปริญญาเอก	อุดมศึกษา	การสอนเคมี
เจียบ	44	หญิง	ปริญญาเอก	อุดมศึกษา	อุดมศึกษา
ไมค์	51	ชาย	ปริญญาเอก	อุดมศึกษา	การสอนฟิสิกส์
กบ	29	ชาย	ปริญญาตรี	มัธยมศึกษา	การสอนดาราศาสตร์ และธรณีวิทยา
หวาน	60	หญิง	ปริญญาโท	มัธยมศึกษา	การสอนชีวะ
กล้วย	54	ชาย	ปริญญาเอก	อุดมศึกษา	พัฒนศึกษา
แดง	84	หญิง	ปริญญาเอก	อุดมศึกษา	ประถมศึกษา
เปิ้ล	60	หญิง	ปริญญาโท	มัธยมศึกษา	การสอนชีวะ
อ๋ม	72	หญิง	ปริญญาเอก	อุดมศึกษา	การสอนฟิสิกส์
ดิน	56	ชาย	ปริญญาเอก	อุดมศึกษา	พัฒนศึกษา
โตน	63	ชาย	ปริญญาเอก	อุดมศึกษา	การวัดและประเมินผลการศึกษา
นพ	68	ชาย	ปริญญาโท	อุดมศึกษา	วิศวกรรมไฟฟ้า

ผลการวิจัย

ทฤษฎีที่ปรากฏขึ้นสามารถสรุปเป็นแผนผังแบบจำลองการ “คิดเป็น” ได้ดังภาพที่ 1 การหล่อหลอมจากประสบการณ์ เป็นส่วนสำคัญที่สุดที่ช่วยให้บุคคล “คิดเป็น” หมวดหมู่หลัก (core category) นี้ยังแบ่งย่อยออกเป็น 2 หมวดหมู่ย่อย (subcategories) ได้แก่ ประสบการณ์ที่ได้รับจากที่บ้าน ผ่าน ครอบครัว เพื่อน สังคม และประสบการณ์ที่ได้รับจากโรงเรียน ผ่านครู ภายใต้ประสบการณ์นี้ “คิดเป็น” ยังขึ้นอยู่กับพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา การค้นพบความสุขในชีวิต และการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งการพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา นี้ได้รับการสนับสนุนจากการคิดเชิงวิทยาศาสตร์ (scientific thinking) และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ (scientific processes) ที่สอดแทรกอยู่ในชีวิตประจำวัน ประสบการณ์ที่ถูกหล่อหลอมช่วยให้บุคคลก้าวข้ามผ่านเจ็ดขั้นตอนของการค้นพบความสุขในชีวิต การ “คิดเป็น” ของบุคคล จะค่อย ๆ เกิดขึ้น

ระหว่างการพัฒนาตนเองไปสู่จุดที่เต็มศักยภาพ โดยเขาจะมีการมองโลกในแง่บวก เกิดปิติสุข เกิดความเข้าใจชีวิตที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด เป็นการมองชีวิตจากมุมมองที่เปลี่ยนไป ซึ่งจะทำให้เขาเกิดความแข็งแกร่งภายในที่จะทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม อาทิเช่น เป็นผู้ผลิต สร้างสรรค์เทคโนโลยีหรือนวัตกรรมใหม่ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับสังคม ท้ายที่สุดการ “คิดเป็น” ก็ยังย้อนกลับไปเพิ่มพูนประสบการณ์ของบุคคลนั้นต่อไป

“คิดเป็น”

ภาพที่ 1 แบบจำลองการ “คิดเป็น”

อภิปรายผล

การหล่อหลอมจากประสบการณ์

ประสบการณ์เป็นส่วนสำคัญ และมีอิทธิพลมากที่สุดในการ “คิดเป็น” ของบุคคลหนึ่ง สรุปลักษณะสำคัญในภาพรวมออกมานักคิดส่วนใหญ่ (19 คน ใน 20 คน) ได้ว่า บุคคลจะมีการสั่งสมประสบการณ์เป็นข้อมูลเพื่อใช้ประกอบการคิดต่อสถานการณ์ปัญหาหนึ่ง ๆ เจ็บและแดงเรียกสิ่งนี้ว่า “ฐานคิด” ในขณะที่หวานเรียกว่า “พื้นความรู้” ข้อมูลนี้เองที่ทำให้การคิดของแต่ละคนแตกต่างกันไป ซึ่งมักจะแตกต่างกันตามวัย สภาพร่างกาย สติปัญญาและจิตใจที่ใช้ในการรับรู้และแปลความหมายของข้อมูล ความแตกต่างนี้ก็มาจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว อาทิเช่น ครอบครัว ญาติพี่น้อง สาขาวิชาที่เขาเรียน ที่มีอิทธิพลในการสร้างประสบการณ์ต่าง ๆ ให้แก่บุคคล

โกวิท วรพิพัฒน์ (2544) ผู้เป็นต้นกำเนิดของคำว่า “คิดเป็น” กล่าวถึงความสำคัญของข้อมูลที่ควรนำมาใช้ประกอบการคิดในลักษณะคล้ายกัน แต่ต่างกันตรงที่โกวิทกล่าวรวมถึงข้อมูลใหม่ ที่บุคคลหนึ่งสามารถหาเพิ่มเติมได้ด้วย เพื่อมาเสริมข้อมูลประสบการณ์ที่เขามีอยู่แล้ว เพื่อจุดประสงค์เฉพาะในการแก้ไขปัญหาสถานการณ์ที่ได้รับมาใหม่ โดยเขากล่าวว่า บุคคลคิดเป็นจะรวบรวมข้อมูลอย่างถี่ถ้วนจากหลากหลายมุมมอง ทั้ง

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสังคมและสิ่งแวดล้อม และข้อมูลทางด้านวิชาการ ครบทั้ง 3 ด้านเพื่อใช้ในการทำความเข้าใจปัญหา (โกวิท วรพิพัฒน์, 2544) เป็นการกล่าวถึงการค้นหาข้อมูลที่เป็นกรกระทำอย่างตั้งใจและรู้ตัว นั่นคือ โกวิทชี้เฉพาะลงไปในส่วนของรายละเอียดของข้อมูลที่ใช้ในการคิดแก้ปัญหา ยกตัวอย่างเช่น เมื่อบุคคลหนึ่งตระหนักถึงปัญหาความยากจนของตนเอง เขาจะพิจารณาว่านิสัยการใช้จ่ายและนิสัยการเก็บออมของเขาเป็นอย่างไร (“ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตนเอง”) ประเมินความรู้ความเข้าใจของตนเองในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย (“ข้อมูลทางด้านวิชาการ”) และพิจารณาว่า คนรอบข้างได้รับผลกระทบอย่างไรบ้างจากความยากจน (“ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสังคมและสิ่งแวดล้อม”)

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่ได้จากนักคิดในงานวิจัยนี้ ทำให้เราสรุปได้ว่ากรอบการประเมินการ “คิดเป็น” ที่เราจะสร้างขึ้นมานี้ในอนาคต จะต้องมึลักษณะที่เป็นพลวัต ครอบคลุมการหล่อหลอมจากประสบการณ์ที่แตกต่างกันในแต่ละคน ตามที่ป้อมได้กล่าวว่า “คิดเป็น”

“ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม อยู่กับบุคลิกของแต่ละบุคคล อยู่กับการเลี้ยงดู อยู่กับบุญ อยู่กับวัย อยู่กับภูมิหลังของแต่ละคน ซึ่งจะขึ้น...[กับ]สถานภาพ ในแต่ละวัยของเขา หรือแต่ละเหตุการณ์ในแต่ละเรื่อง ซึ่งมันก็ต้องแตกต่างกันออกไป มันจะเอามาเป็นกฎเกณฑ์เดียวกันหมดทุกอย่าง เป็นสูตรสำเร็จใช้ได้ทุกอย่าง ทุกเหตุการณ์ ทุกกลุ่มเป้าหมายมันก็คงไม่ได้”

ในคำพูดของไมค์ “เด็ก 15 ปี คิดอย่างนี้ เทียบกับเด็กอายุ 25 ปี จบปริญญาเอก สองอันนี้คิดไม่เหมือนกัน...คิดเป็นต้องเหมาะกับช่วงวัย ความรู้ ประสบการณ์ด้วย ถ้าความรู้บางอย่างต้องเป็นเรื่อง ๆ” ข้อมูลที่แต่ละคนมีผ่านประสบการณ์ สภาพแวดล้อม การเลี้ยงดูที่หลอมรวมเป็นบุคคลหนึ่ง ทำให้ “คิดเป็น” ต้องพิจารณาความแตกต่างระหว่างบุคคลที่เป็นผลมาจากประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมด้วย

ประสบการณ์จากการเลี้ยงดูของครอบครัว ภายใต้วัฒนธรรมสังคมไทยส่งผลอย่างมากต่อการ “คิดเป็น” เด็กไทยมักถูกตีกรอบในการคิด พ่อแม่มักสอนลูกว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด โหน่งยกตัวอย่างว่าเช่น เวลาเด็กเจอผู้ใหญ่ จะต้องยกมือไหว้และกล่าวสวัสดิ ถ้าเด็กไม่ทำเช่นนั้น ก็มักจะโดนดุจากผู้ใหญ่ โดยที่เขาไม่ได้รับการอธิบายให้เหตุผลว่าเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น “มีการตีกรอบ...การเรียนรู้” โหน่งกล่าว ผึ้งเห็นตรงกันกับโหน่งในการแสดงความเคารพทักทายในสังคมไทยที่ไม่มีการอธิบายให้เหตุผล และเห็นว่าการกระทำเช่นนี้ ทำให้เด็กไม่ได้ฝึกคิด และถ้าเป็นเช่นนั้นในเรื่องอื่น ๆ ด้วย เด็กจะไม่พยายามหาเหตุผลกับสิ่งรอบตัวในชีวิตประจำวันไปโดยปริยาย ตัวอย่างเพิ่มเติมจากโหน่งคือ เวลาเด็กถามว่าเพราะเหตุใดจึงร้องเสียงดังในที่สาธารณะไม่ได้ ผู้ใหญ่มักตอบว่า “ก็เพราะว่ามันไม่ควร...ซึ่งมันไม่ใช่เหตุผลใหม่...เหมือนกับเอาคำตอบมาเป็นเหตุผล...แทนที่จะบอกว่ามันไม่ควรทำเพราะว่า[อะไร]” ซ้ำร้าย บางทีถามบ่อย ๆ พ่อแม่ก็บอกให้หยุดถาม ทำให้เด็กจำนวนหนึ่งไม่กล้าที่จะคิดด้วยตนเอง เมื่อเด็กไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่ในทันที แต่มีการโต้แย้งโต้เถียง ผู้ใหญ่ก็มักจะกล่าวว่าเด็กคนนั้น “คิดไม่เป็น” ดังนั้นในนัยหนึ่งที่เราจะได้ยินกันทั่วไป “คิดเป็น” คือการคิดเห็นตรงกันกับผู้พูดหรือไม่ ซึ่งเป็นข้อสังเกตที่สำคัญว่าความหมายนี้ไม่สอดคล้องกับความหมายของ “คิดเป็น” ในภาพรวมของงานวิจัยนี้

เมื่อมองในบริบทการจัดประสบการณ์ให้นักเรียน “คิดเป็น” ภายในห้องเรียน ดินเสนอว่าครูต้องให้นักเรียนลงมือปฏิบัติจริง เกิดการเรียนรู้โดยการลงมือทำ (experiential learning) ให้เขาเรียนรู้หาข้อมูลด้วยตนเอง เช่น จากการไปสอบถามคนในชุมชนจริง เพื่อให้เขาเกิดทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น ทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม เกิดทักษะชีวิต ภูมิปัญญาเห็นว่าการจัดกิจกรรมนอกสถานที่ นอกจากจะส่งเสริมทักษะที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว ยังทำให้นักเรียนมีความสุขในการเรียนรู้อีกด้วย และเป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ในขณะที่พลกล่าวว่า หากต้องการให้นักเรียน “คิดเป็น” เราก็ต้องให้เขาฝึกคิดบ่อย ๆ เปิดโอกาสให้เขา “กล้าคิด กล้าเขียน กล้าแสดงความคิดเห็น” ในห้องเรียน และเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แบบยั่งยืนและหลอมรวมเป็นหนึ่งกับกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของเขา ไมค์ โหน่ง หวานและไอ้ตกล่าวว่า ครูต้องเชื่อมโยงเนื้อหาบทเรียนให้เข้ากับประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของนักเรียน เพื่อให้เขาฝึกคิด ไอ้ตเชื่อในกระบวนการฟัง และฝึกคิดของนักเรียน และเมื่อเขาคิดบ่อย ๆ เกิดความเข้าใจ เขาก็จะสามารถนำไปใช้ได้จริง แล้วก็ “เกิด [เป็น] ประสบการณ์” ขึ้น โดยในเบื้องต้นการฝึกให้นักเรียนทำโจทย์ปัญหาต่าง ๆ ก็เป็นการให้นักเรียนฝึกคิดอย่างหนึ่ง ตามความคิดของไอ้ต ส่วนอ้อมเห็นว่าวิธีการที่จะทำให้นักเรียน “คิดเป็น” สิ่งสำคัญที่สุดคือ “การใช้คำถาม” ของครู

การพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา

การ “คิดเป็น” เกี่ยวข้องกับการคิดเชิงวิทยาศาสตร์ (scientific thinking) และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ (scientific processes) ที่ต้องมีเหตุผล มีหลักฐานเชิงประจักษ์เพื่อยืนยันความคิดของตนเองจึงจะเชื่อหรือนำข้อมูลตรงนั้นมาประกอบการคิดต่อไป อีกทั้งมีขั้นตอนกระบวนการที่แน่ชัด นักคิดหลายท่านเห็นตรงกัน (อาทิเช่น พล ป้อม ปราบ ผึ้ง นน เจียบ กล้วยและกบ) ในคำพูดของนพ

“คิดเป็น คือการคิดเป็นระบบ หรือ การคิดเชิงวิทยาศาสตร์ (scientific thinking)...เริ่มจากสมมติฐานที่แต่ละคนมี ชับซ้อนบ้าง สามัญบ้าง ผู้ที่คิดเป็นจะตรวจสอบสมมติฐานของตน กับข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ วงลูปป้อนกลับจะนำข้อเท็จจริงมาปรับแต่งสมมติฐานให้มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงขึ้น”

การทดลองหรือการทำโครงการวิทยาศาสตร์ทำให้นักเรียนเกิดการตั้งสมมติฐาน ได้ลองผิดลองถูก ลงมือทำการทดลองเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงประจักษ์ และใช้หลักการของเหตุผลในการอธิบายและลงข้อสรุป โดยอาศัยความสามารถในการเชื่อมโยง การมองเห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลต่าง ๆ ประกอบ นั่นคือ ในคำพูดของอ้อมและไมค์ตามลำดับ “กระบวนการเรียนการสอนทางวิทยาศาสตร์...เป็นเครื่องมือของการคิด...[และ] เป็นเครื่องมือในการทำให้คนคิดเป็น” “วิธีการสอน[ด้วย]วิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นวิธีที่ดีที่สุด[ที่]ทำให้คนคิดเป็น” หวานกล่าวว่า การให้นักเรียนฝึกกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ผ่านเนื้อหาวิทยาศาสตร์ ทำให้นักเรียนเรียนรู้ด้วยความเข้าใจ ที่ไม่ใช่เพียงความจำ ไมค์คิดเห็นตรงกันว่า การเรียนในลักษณะนี้ ทำให้ “เด็กสร้างความรู้ของตัวเอง ...[และ]ความรู้ที่ได้จากการค้นคว้าเสาะแสวงหา...จะทำให้เด็กคิดเป็น...รู้จักสังเกต” เห็นจริงด้วยตนเอง รู้จักให้เหตุผลด้วยหลักฐานที่มี ทั้งไมค์และโหน่งคิดว่า สิ่งเหล่านี้จะทำให้นักเรียนเข้าใจธรรมชาติของวิทยาศาสตร์ (nature of science) เพราะว่าหลักฐานเดียวกัน ก็อาจมีการแปลความหมายต่างกันได้ ทำให้คำตอบของปัญหาหนึ่ง ๆ มีได้หลากหลายคำตอบ ในชีวิตประจำวันนอกห้องเรียน เราก็ใช้การคิดเชิงวิทยาศาสตร์ และกระบวนการ

ทางวิทยาศาสตร์ระหว่างกระบวนการวางแผนกระทำสิ่งใด ๆ ก็ตาม โดยกรกล่าวว่า “คิดเป็น...มันอาจจะอยู่ใน
ขั้นวางแผนการทำงาน การเตรียมการเพื่อทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ก่อนที่จะลงมือปฏิบัติ...ตามสิ่งที่คิด” ก็ได้

ทั้งนี้ “คิดเป็น” จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหา การพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาของบุคคล
โกวิท วรพิพัฒน์ (2544) นำคำนี้มาใช้ระหว่างการพัฒนาชุมชนชนบทผ่านทางการศึกษาตามอรรถศาสตร์ เพื่อให้คน
ไทยหันมาตระหนักถึงความสำคัญของการคิดหาทางออก แก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยเขาให้นิยามว่าเป็น
ความสามารถในการระบุปัญหา หาสาเหตุของปัญหา และสามารถวิเคราะห์หาทางออกของปัญหาได้ (Nopakun,
1985; โกวิท วรพิพัฒน์, 2544; สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน, 2524) สรุปในภาพรวม นักการศึกษาอธิบาย “คิดเป็น”
ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ 1) ตระหนักถึงการมีอยู่ของปัญหา 2) การเก็บข้อมูลแวดล้อมต่างๆ เพื่อมุ่งสู่การ
ค้นหาสาเหตุของปัญหา 3) การได้มาซึ่งทางเลือก หรือแนวทางการแก้ปัญหาที่เป็นไปได้ รวมไปถึงความสามารถ
ในการคัดสรรทางเลือกเหล่านั้นอย่างมีประสิทธิภาพ 4) มีการตัดสินใจ และ 5) ลงมือปฏิบัติ ขั้นตอนเหล่านี้จะ
เกิดขึ้นซ้ำ วนไปเรื่อย ๆ จนกว่าบุคคลผู้นั้นจะพึงพอใจในผลการกระทำของตนเอง (Nopakun, 1985;
ชุมพล หนูสง, 2544; สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน, 2524)

จากผลงานวิจัยนี้ จะเห็นว่าการแก้ปัญหา (problem solving) เป็นส่วนหนึ่งของการ “คิดเป็น” หรือ
อาจกล่าวได้ว่าความหมาย “คิดเป็น” ดั้งเดิมของโกวิท ถูกสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน นักคิดจำนวนกว่าครึ่ง
กล่าวในทำนองคล้ายกันว่า เราสามารถสังเกตการ “คิดเป็น” ของบุคคลหนึ่งจากทักษะการแก้ปัญหาของเขา
โดยปราบกล่าวว่า ปัญหาจะสามารถแยกย่อยลงไปอีกกว่าเป็นปัญหาส่วนตัว ปัญหาสังคม หรือปัญหา
ระดับประเทศ ในขณะที่กรมองถึงปัญหาทั่วไปที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน ตัวอย่างเช่นการแก้ปัญหาของนักเรียน
ระหว่างการจัดกิจกรรม โดยความสามารถในการแก้ปัญหา เป็นผลสำคัญมาจากการเข้าใจปัญหาเป็นอย่างดี ใน
คำพูดของปราบ “รู้ปัญหา และตีแผ่ปัญหาได้” ในคำพูดของกล้วย “รู้ว่าปัญหา ประเด็นปัญหาในเรื่องนั้นคือ
อะไร...[เข้าใจ]การเกิดขึ้นของปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา” นั่นคือเข้าใจสาเหตุและธรรมชาติของปัญหา และ
เข้าใจวัตถุประสงค์ของการแก้ปัญหานั้น ๆ เป็น “การจับใจความสำคัญ” และ “วิเคราะห์ปัญหา” ตามสภาพจริง
ในความคิดเห็นของกล้วย

เจ็ดขั้นตอนของการค้นพบความสุขในชีวิต

นอกจากว่าการ “คิดเป็น” เป็นการแก้ปัญหาแล้ว สิ่งสำคัญไปกว่านั้นคือ เมื่อแก้ปัญหาแล้ว บุคคล
“คิดเป็น” เกิดความพึงพอใจ หรือที่เรียกว่าความสุข การ “คิดเป็น” เกี่ยวข้องกับการคิดที่มีจุดหมายปลายทาง
คือ ความสุข “คิดเป็น” ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่าเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ทุกคน คือ ความสุข “คิดเป็น” เกี่ยวข้อง
กับการตระหนักและเข้าใจในความคิดของตนเองในสิ่งแวดล้อมหนึ่ง โทนเทียบว่าเป็น การมีเมตาคอกนิชัน
(metacognition) ในภาษาการศึกษา ในมุมมองของโกวิท วรพิพัฒน์ (2544) ความสุขเกิดขึ้นเมื่อเราเรียนรู้ที่จะ
ปรับความคิดของเราให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม หรือปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับความคิดของเรา หรือปรับทั้งสองอย่าง
ไปพร้อมกัน เพื่อให้เรามีชีวิตอยู่อย่างสมดุลกับสิ่งแวดล้อม (โกวิท วรพิพัฒน์, 2544) มุมมองนี้ได้รับอิทธิพลมา
จากแนวคิดทางมนุษยนิยมของคาร์ล โรเจอร์ (Carl Roger) ที่ว่ามนุษย์ควรได้รับการพัฒนาเป็น “บุคคลที่ทำ
หน้าที่ของตนเต็มศักยภาพ (fully functioning person) ไม่กลัวที่จะทำความเข้าใจตนเอง โดยเฉพาะอารมณ์
ความรู้สึก มีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงของตนเองระหว่างกระบวนการพัฒนาเต็ม

ศักยภาพ ตลอดทั้งช่วงชีวิต” (Rogers & Freiberg, 1994) ในมุมมองนี้ บุคคล “คิดเป็น” มีอำนาจเหนืออารมณ์ของตนเอง รู้ว่าเขากำลังคิดอะไรอยู่ และยอมรับในอารมณ์ที่เกิดขึ้นขณะที่เขาคิด และพยายามปรับความคิด หรือปรับสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ตนเองบรรลุเป้าหมายสูงสุด นั่นคือความสุข (Nopakun, 1985) สรุปลงให้เข้าใจง่ายตามคำกล่าวของพลได้ว่า แก่นแท้ของ “คิดเป็น” คือธรรมชาติของมนุษย์ ธรรมชาติของการใช้ชีวิต เป็นปรัชญาชีวิต ปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นการเข้าใจตัวเอง เข้าใจสภาพแวดล้อมที่ตนเองอยู่ และมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อนมนุษย์

“คิดเป็น” ในความหมายข้างต้น เทียบได้กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการรู้จักคิดพิจารณาตนเองในสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน หรือการเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต เพื่อเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ซึ่งก็คือการพ้นทุกข์ ในสังคมไทยที่มีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ และเป็นสังคมที่มีความผูกพันใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา ศาสนาพุทธมีอิทธิพลอย่างมาก ทั้งต่อวงการการศึกษา หรือการใช้ชีวิตของคนไทย ตัวอย่างเช่น ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ. ปยุตโต) ให้ความหมายของ “คิดเป็น” ไว้ว่าเป็น “โยนิโสมนสิการ (wise reflection)” “โยนิโส” แปลว่า เหตุ หรือแหล่งของปัญญา (wise) “มนสิการ” แปลว่า การคิดพิจารณา (reflection) โดยรวมหมายถึง การคิดพิจารณาถึงสาเหตุอย่างเหมาะสมด้วยปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ อารยางกูร), 2546) หรือคำที่มักใช้กันในวงการการศึกษา คือ “การทำใจให้แนบคาย” หรือ “การคิดโดยถูกต้องแนบคาย” (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2553; สุน ออมวิวัฒน์, 2545) นั่นคือ โยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การเกิดปัญญา (Payutto, 1996)

เนื่องจาก “คิดเป็น” เกี่ยวข้องกับจิต (mind) และกระบวนการทางจิต (mental processes) ในระหว่างการคิดพิจารณาทำความเข้าใจตนเองในสถานการณ์ปัญหา และทำความเข้าใจปัญหาเพื่อจุดหมายปลายทางของการพ้นทุกข์หรือมีความสุข “คิดเป็น” จึงเทียบเคียงได้กับ “โพชฌงค์ 7 (7 factors of enlightenment/awakening)” ในศาสนาพุทธ ที่ประกอบไปด้วย 1) สติ (mindfulness) 2) ธัมมวิจยะ การเลือกเห็นความจริง ความถูกต้อง หรือสิ่งที่เป็นประโยชน์ 3) วิริยะ หรือความเพียร 4) ปีติ (joy/rapture) 5) ปัสสัทธิ (relaxation) ความผ่อนคลาย หรือสงบเย็น 6) สมาธิ (concentration) และ 7) อุเบกขา (equanimity) ความเรียบสงบของจิตที่เป็นกลาง โดยโพชฌงค์ 7 คือปัจจัย 7 ประการที่เป็นเครื่องมือให้บุคคลบรรลุถึงการตรัสรู้ หรือการหลุดพ้นจากความทุกข์ ปัจจัยทั้ง 7 นี้จะทำงานร่วมกันอย่างเป็นลำดับขั้นตอน เพื่อบุคคลนั้นจะ “สามารถทำจิตใจของตนเอง ให้ปลอดโปร่งใสด้วยสติปัญญา” โพชฌงค์ 7 “เป็นเครื่องช่วยในทางจิตใจ” ของบุคคล “ทำให้เกิดความโล่งเบา อิสระ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ อารยางกูร), 2534) หรือมีอิสระในการคิด ทำสิ่งต่าง ๆ เมื่อนำหลักธรรมโพชฌงค์ 7 มาผนวกเข้ากับข้อมูลที่ได้จากนักคิดในงานวิจัยนี้ จึงได้เป็น 7 ขั้นตอนของจิตที่ค้นพบความสุขในชีวิต ดังแผนภาพที่ 1 ได้แก่ 1) การเผชิญปัญหาอย่างมีสติ 2) การเลือกวิธีการแก้ปัญหาที่เป็นประโยชน์และถูกต้อง 3) มีความมุ่งมั่นและไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค 4) มีความปิติ 5) มีความผ่อนคลาย สบาย 6) มีจิตแน่วแน่ เป็นสมาธิ และ 7) มีจิตที่เป็นกลาง ไม่เอนเอียงฝักใฝ่ฝ่ายใด

เริ่มต้นด้วยขั้นที่ 1 บุคคล “คิดเป็น” จะมีสติในการมองเห็นปัญหา และต่อสู้กับปัญหา ปรากฏคำว่า “หัวใจสำคัญคือการมีสติ ความมั่นคงภายใน...[การ] จับประเด็น[ปัญหา]ก็ต้องใช้สติ...โดยเฉพาะขณะคิด” ป้อมสรุปสั้น ๆ ว่า “คิดเป็น คือ มีสติ” ขณะที่พลกักล่าวถึงความสำคัญของ “สติ” ในลักษณะเดียวกัน ตามหลักพระพุทธศาสนา สติจะดึงจิตให้อยู่กับสิ่งที่เรากำลังพิจารณาอยู่ ต่อไปในขั้นที่ 2 จะเป็นขั้นของการเลือกเฟ้นวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมที่สุด ทั้งในแง่ของประโยชน์ (ดูรายละเอียดในหัวข้อ “การกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม”) และคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งกายกล่าวว่าตรงนี้จะ เป็น “เรื่องของเกณฑ์มาตรฐานทางสังคม” “ว่าสังคมตีกรอบไว้ว่าอย่างไร ว่าอันไหนถูก อันไหนผิด” ที่จะเป็นตัวตัดสินว่าบุคคลนั้น “คิดเป็น” หรือไม่ โทงกล่าวไว้ในสังคมไทย คุณธรรมจริยธรรมมาก่อนสิ่งอื่นใดเสมอ สิ่งนี้เองที่สังคมตัดสินว่าอะไรควร และไม่ควรถ้วน ในบริบทของภาษาพูดทั่วไป “คิดเป็น” จึงมักใช้กับการตัดสินว่าบุคคลนั้นแยกแยะออกหรือไม่ว่าสิ่งใดควรและไม่ควรทำสิ่งใดดี สิ่งใดชั่ว โทงยกตัวอย่างว่านักเรียนทุนที่ได้รับทุนไปเรียนต่อต่างประเทศ แต่สุดท้ายเลือกที่จะไม่กลับมาพัฒนาทำงานให้ประเทศไทยเพื่อชดใช้คุณแผ่นดิน คือคนคิดไม่เป็น อย่างไรก็ตาม การคำนึงถึงความเหมาะสมภายใต้วัฒนธรรมสังคมไทย ก็อาจทำให้คนไทยจำนวนหนึ่ง ไม่กล้าคิดนอกกรอบ หรือคิดต่างจากสังคมหรือบุคคลส่วนใหญ่ก็เป็นได้ นั่นคือเป็นการส่งเสริมให้เขาคิดไม่เป็นในภาพรวมตามความคิดเห็นของนักคิดหลายท่าน (อาทิเช่น ผึ้ง โทง พล กาย ไมค์) เนื่องจากเขาอาจปฏิบัติตามสิ่งที่ได้ยิน หรือได้รับการสอนมาว่าดีหรือควร แต่ไม่ได้มีการคิดเชิงวิทยาศาสตร์ที่ใช้เหตุผล หรือมีหลักฐานประกอบการคิดว่าการคิดนั้นดีหรือควรทำอย่างไร และเพราะเหตุใด ผ่านเข้าสู่ขั้นที่ 3 คือเมื่อเรากระทำการแก้ปัญหาอย่างเหมาะสม จิตก็จะมองเห็นทางในการคิดแก้ไขปัญหาคือด้วยความมุ่งมั่น และไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ในทางศาสนาพุทธ จะเรียกว่าจิตมีกำลัง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ อารยางกูร), 2534) และจะเกิดปิติ ในขั้นที่ 4 คือความอึดใจ เกิดมีความหวัง เมื่อปัญหานั้นได้รับการแก้ไขและทำให้ดีขึ้น ในคำพูดของดินคือ จะเกิดเป็นจิตสำนึก จิตที่มีคุณค่า มีปิติสุขในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ต่อมาในขั้นที่ 5 จิตจะมีความผ่อนคลายสบายใจ ไม่เคร่งเครียด ทราบว่าตนควรปฏิบัติอะไร และในขั้นที่ 6 จิตจะแน่วแน่ เป็นสมาธิ มีกำลังมากในการปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ อย่างตั้งใจ และขั้นสุดท้าย ขั้นที่ 7 จะเกิดความเรียบสงบของจิต ในคำพูดของนคคือ จิตจะเกิดการปล่อยวาง บางปัญหาเราสามารถแก้ไขได้อย่างเต็มที่ตามกำลังความสามารถของเรา แต่บางปัญหาเราอาจจะทำได้เพียงในขอบเขตที่จำกัด ดังนั้นเราต้องมี “ความเฉยรู้” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ อารยางกูร), 2534) เกิดการรู้ทัน จึงเฉย มีจิตที่เป็นกลางในการทำสิ่งที่เราทำอยู่ให้เต็มที่ และไม่วุ่นวายกับสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ นกกล่าวว่าอาจมีการ “คิดใหม่” คิดแก้ปัญหาอื่นๆต่อไปในขอบเขตที่เราทำได้

เมื่อจิตผ่านภาวะต่าง ๆ ทั้งเจ็ดขั้น จะ “เกิดปัญญา” พลกล่าว และเกิดเป็นความสุขที่เป็นผลมาจากการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันอย่างถูกต้อง มาจากความรู้สึได้ว่าได้เป็นเจ้าของความคิด การกระทำ หรือดินใช้คำว่า การรู้สึกถึง sense of ownership สรุปตามคำกล่าวของพลและโทงได้ว่า “คิดเป็น” เป็นการบูรณาการการคิดแบบตะวันออกและแบบตะวันตกเข้าด้วยกัน โดยพลกล่าวว่า “คิดเป็น” เป็นการบูรณาการการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมตามแนวคิดตะวันตก ให้เข้ากับการอยู่ร่วมกันอย่างธรรมชาติ อย่างสันติตามแนวคิดตะวันออก ในขณะที่โทงกล่าวว่า “คิดเป็น” เป็นการคิดแบบตะวันตกที่เป็นการคิดแบบมีเหตุผล มีหลักฐานประกอบ ซึ่ง

ผนวกเข้ากันกับการมีความรับผิดชอบ และคุณธรรมจริยธรรมตามแนวคิดตะวันออก ทั้งดินและพลสรุปว่า “คิดเป็น” เป็นการคิดแบบองค์รวม

การกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

การเป็นบุคคล “คิดเป็น” เริ่มมาตั้งแต่สิ่งแวดล้อม ประสบการณ์ที่หล่อหลอมบุคคล ทำให้เขาเกิดการพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา และในระหว่างการแก้ไขปัญหาเพื่อค้นพบความสุขในชีวิต จิตจะผ่านภาวะต่าง ๆ และท้ายสุดจะเกิดเป็นการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมที่เราสามารถสังเกตได้ (ดูแผนภาพที่ 1) นนกว่าว่า “คิดเป็น” คือ การ “คิดถึงคนอื่นมากกว่าตัวเอง” เป็นความ “สมดุลระหว่างผลประโยชน์กับตัวเองและสังคม” โห่งและไมค์กล่าวในลักษณะคล้ายกันคือ “คิดเป็น” จะต้องคิดรอบด้าน คิดในภาพรวมที่ไม่เป็นผลเสียต่อสังคม สิ่งแวดล้อม อุ่มกว่าว่า “การคิดแก้ปัญหานั้นจะเป็นการแก้ปัญหาที่สมบูรณ์ก็หรือไม่เป็นผลเสียต่อใครเลย” ทั้งต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติ สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน (2524) กล่าวว่า “คิดเป็น” สามารถประเมินได้จากความเป็นประโยชน์ของการกระทำที่เกิดขึ้น โดยในระดับพื้นฐานที่สุด การกระทำนั้นไม่ได้เป็นการเอาเปรียบบุคคลอื่นในสังคม แต่ก็ไม่มีผลกระทบต่อใครในสังคม เป็นเพียงการกระทำเพื่อความพึงพอใจของตนเองเท่านั้น ในระดับสูงขึ้นมา การกระทำนั้นเป็นประโยชน์กับบุคคลอื่นในสังคม และในระดับสูงสุด การกระทำนั้นเป็นประโยชน์ในการพัฒนาและนำสันติภาพมาสู่สังคม ส่งผลให้เกิดความสุขในจิตใจของผู้ “คิดเป็น” เป็นประโยชน์ทางอ้อมที่นำมาซึ่งความสุขที่มากกว่าเพียงความพึงพอใจในการแก้ปัญหาของตนเอง (สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน, 2524)

ท้ายที่สุด เราสามารถสังเกตบุคคล “คิดเป็น” ได้จากลักษณะนิสัยหรือบุคลิกภายนอกของเขา คน “คิดเป็น” มักจะเป็นคนที่มองโลกในแง่ดี เป็นคนที่มีความสุข และเป็นคนที่มีความมุ่งมั่นทางความคิด มีอิสระทางความคิด และไม่โอนเอียงตามกระแสสังคมได้ง่าย ป้อมกว่าว่า คน “คิดเป็น” จะ “คิดในแง่บวก...ดูวิกฤตให้เป็นโอกาส ทุกๆ วิกฤตมันจะมีโอกาสอยู่ ถ้าเรารู้จักคิดเป็น...อย่างคนเก็บขยะนี้รีไซเคิลทำประโยชน์ได้ค่ามหาศาล” ดินกล่าวเพิ่มเติมว่า “ตัวร่วมคือ...ความสุขในการเรียนรู้ ต้องมีความสุขในการที่ได้คิด” นั่นคือ ความสุขไม่ได้เกิดที่ปลายทางหลังจาก “คิดเป็น” แต่ความสุขเกิดในระหว่างทางการ “คิดเป็น” ด้วย ในประเด็นนี้ ทางตะวันตก เรียกว่า thinking disposition หรือการรักที่จะคิด สนุกที่จะคิดหาคำตอบกับสิ่งรอบตัว เบอบิวส์ (Burbules) และเบิร์ค (Berk) (1999) กล่าวว่า ในการพัฒนาการคิดวิจารณ์ญาณ (critical thinking) การสอนเนื้อหาหรือทักษะ มีความสำคัญรองจากการทำให้ผู้เรียนพัฒนาการรักที่จะคิด มีแนวโน้มหรือใจที่ใฝ่จะหาคำตอบ หรือมองโลกอย่างพินิจพิเคราะห์ (Burbules & Berk, 1999) ประเด็นที่สุดท้ายที่กล่าวถึงความแข็งแกร่งภายใน และไม่โอนเอียงตามกระแสสังคม นักคิดหลายท่าน (อาทิเช่น กาย กร เจียบ และไมค์) กล่าวถึงประเด็นนี้ในเชิงของการมีความคิดเชิงสร้างสรรค์ (creative thinking) คิดนอกกรอบ และไม่คิดตามสิ่งที่มีอยู่แล้วหรือตามกรอบสังคม

สรุปผล

การ “คิดเป็น” เป็นการคิดแบบองค์รวมที่บูรณาการการคิดแบบตะวันออกและแบบตะวันตกเข้าด้วยกัน และได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมไทยที่มีความซับซ้อน อิงตามเกณฑ์มาตรฐานสังคมในด้านคุณธรรม จริยธรรม โดยเฉพาะจากพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทย โดยผลงานวิจัยนี้ แสดงให้เห็นว่าการ “คิดเป็น” เน้นไปที่จิต และกระบวนการทางจิตในการค้นพบความสุขในชีวิต ซึ่งนสรูปว่า แต่ละคนก็จะพัฒนาการ “คิดเป็น” ตามแต่ศักยภาพของตนเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “คิดเป็น คือคิดสูงสุดระดับสมบูรณ์ตามแต่ศักยภาพของตนเอง” เป็น “การพัฒนาความคิด[ของแต่ละคน ที่ค่อยๆ] อุดช่องโหว่ความคิดที่ผิดพลาด [ในอดีต] ของตนเองไปเรื่อย ๆ”

เมื่อเราทราบความหมายและนิยามของ “คิดเป็น” ในขั้นถัดไป เราสามารถประเมิน “คิดเป็น” ด้วยการสร้างเครื่องมือวัด “คิดเป็น” มีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณในกลุ่มตัวอย่างจำนวนมาก เพื่อนำไปสู่ฐานข้อมูลสำคัญของความก้าวหน้าทางความรู้ในทางสายสังคมศาสตร์ ตามการวิจัยแบบผสมผสานวิธีตามแบบแผนการวิจัยแบบต่อเนื่องเชิงสำรวจ (Exploratory Sequential Design) (คมกริช นันทะโรจพงศ์ และประสพชัย พสุนนท์, 2561) ทั้งนี้เพื่อให้ “คิดเป็น” เป็นประโยชน์ ใช้ได้จริงในวงการการศึกษาไทยอย่างกว้างขวางต่อไป

Reference

- Amornvivat, S. (2002). *khit pen tam nai haeng phut tham "tuayang kan khit baep yonisomanasikan"* [Kidpen As Implied in Buddhism: "Examples of Yoniso Manasikara"] (3rd edition). Bangkok: Methithip Printing.
- Nantharojphong, K., & Pasunon, P. (2018). "kan chum yong withi wittayakan sang thrisadi thanrak su kanwichai choeng pariman phua kansuksa wichai phruttikam 'ongkan nai yuk lang nawa samai" [The linkage of grounded theory methodology to quantitative research methodology for organizational behavior studies in the postmodern era]. *Veridian E-Journal, Silpakorn University* 11, 2 (May – August): 317-336.
- Noosong, C. (2001). *pratyā khit pen* [Philosophy of Kidpen]. Bangkok: Thai Aksorn Printing House.
- Pakdechareon, P. (2013). *khrai wa khit mai pen* [Who are the people not possess kidpen?]. Retrieved from <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/510389>.
- Phra Brahmaganabhorn (P. A. Payutto). (1991). *photchong : phut withi saem sukkhaphap* [Bojjhanga: The Buddhist Way of Enhancing Health] (1th edition). Bangkok: Chareon Mankong Publishing.
- Phra Brahmaganabhorn (P. A. Payutto). (2003). *photchananukrom phutthasat chabap pramal tham* [Dictionary of Buddhism] (12th edition). Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Salayacheevin, S. (1981). kan khit pen thampen [Kidpen and Knowing to Act]. *Journal of Curriculum Development*. (December): 15-20.
- Vorapipat, K. (2001). *tonkhit...khitpen phua hai "pan taeng chiwit duai khit pen"* [The Origin of Kidpen for "Decorating Your Life with Kidpen"]. Bangkok: Maha Chulalongkorn Ratchawittayalai Printing House.
- Wannapok, S. (2003). *khit pen thampen tam naeo phut tham* [Kidpen and Knowing to Act According to Buddhist Teachings] (2nd edition). Bangkok: Sunta Press.
- Wannapok, S. (2010). *khit sip baep suk chai roj paet* [Ten Types of Thinking that Lead to Happiness]. Bangkok: Matichon Book.
- Burbules, N. C., & Berk, R. (1999). Critical Thinking and Critical Pedagogy: Relations, Differences, and Limits. In T. S. Popkewitz & L. Fendler (Eds.), *Critical Theories in Education: Changing Terrains of Knowledge and Politics* (pp. 45-65). New York: Routledge.

- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory*. Aldine, Chicago.
- Glaser, B. G. (1998). *Doing Grounded Theory: Issues and Discussions*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education*. (2nd Ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Nopakun, O. (1985). *Thai Concept of Khit-pen for Adult and Non-formal Education*. Bangkok: Asian and South Pacific Bureau of Adult Education.
- Payutto, P. A. (1996). *Toward Sustainable Science: A Buddhist Look at New Trends in Scientific Development* (B. Evans, Trans.). Thailand: Buddhadhamma Foundation.
- Rogers, C. R., & Freiberg, H. J. (1994). *Freedom to Learn* (3rd ed.). New York: Merrill.
- Stern, P. N. (1980). Grounded Theory Methodology: Its Uses and Processes. *Image*, 12(1), 20-23.
- Sidhisamarn, S. (2012, July 10). panhā yai khōng dek Thai khū kǎe panhā chīwit mai pen...!!! [A Big Problem for Thai Children Is That They Do not Know How to Solve Daily Life Problems.]. Retrieved from <http://www.manager.co.th/Family/ViewNews.aspx?NewsID=9550000083904>.
- Kaewsuwan, K. (2012, October 22). phūyai mai tham sathōn dek Thai khit mai pen [Adults' Doing Nothing Mirrors the Fact that Students Do Not Possess Kidpen]. *Kom Chad Luek*. Retrieved from <http://www.komchadluek.net/detail/20121022/142851/> Adults do not reflect the Thai children do not think. Html.

